

I. Personalitatea Domniței Bălașa (1693-1752), descendenta Sfântului Voievod Martir Constantin Brâncoveanu (1654-1714, domnind între 1688-1714)

1. Sfârșitul unei epoci

Domnia Voievodului Constantin Brâncoveanu (1688-1714) rămâne în istorie drept una dintre cele mai îndelungate, pașnice și înfloritoare ale Țării Românești. Așa cum arată cronicarul Radu Popescu: „Constantin-vodă Brâncovean în domnia lui au fost fericit de toți oamenii țării, și încă și de oamenii altor țări, cât i s-a auzit numele [...] l-au dăruit nărocul de tot felu[l] de bine, sănătos, întreg, casă întreagă, fii și fete mulți, avuții multe, case, palaturi, sate, vii, heleșteie, domnie îndelungată și altele ca acestea, care nu i-au lipsit nimic de care ochii lui au poftit [...]”¹.

Potrivit unei legende, pe care o consemnează cronicarul Dionisie Fotino², familia Brâncovenilor ar descinde din cea a despoților sârbi Brancovici, fapt bineînțeles lipsit de orice temei istoric³. În fapt, Brâncovenii au fost la origini o familie însemnată și înstărită de boieri olteni⁴, înrudiți cu mai vechea familie a boierilor Craiovești prin Neacșa, vara domnitorului Neagoe Basarab (1512-1521), de la care primește în dar moșia Brâncoveni⁵, cea de la care își va lua numele această familie. De asemenea, înrudirea cu boierii Craiovești reprezintă temeiul pentru adăugarea numelui de Basarab la cel de Brâncoveanu⁶. Totodată, o rudă apropiată a Brâncovenilor a fost și domnitorul Matei Basarab (1632-1654), cunoscut ca Matei Aga din Brâncoveni, înainte de a lua domnia, din timpul căruia s-au păstrat două pomelnice ce reprezintă cele mai vechi atestări documentare ale acestei familii⁷. În aceste pomelnice sunt numiți principalii înaintași ai Sfântului Voievod Constantin Brâncoveanu, anume bunicul său,

¹ Radu POPESCU, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. Mihail Gregorian, Ed. Minerva, București, 1982, pp. 242-243.

² Dionisie FOTINO, *Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Țării Muntenesti și a Moldovei*, trad. George Sion, Ed. Valahia, col. *Euxin*, București, 2008, pp. 277-278, nota a.

³ Octav-George LECCA, *Familiiile boierești române, istorie și genealogie (după izvoare autentice)*, ed. Alexandru Condeescu, Ed. Libra, București, 1999, p. 142.

⁴ Paul CERNOVODEANU, „Epoca lui Constantin Brâncoveanu”, p. 248, în: *Istoria Românilor*, vol. VI: *O epocă de înnoiri în spirit european* (coord. Acad. Virgil Cândea), Editura Enciclopedică, București, 2003, pp. 248-269.

⁵ Virgil DRĂGHICEANU, „Constantin Vodă Brâncoveanu”, p. 259, în: Mihai Dim. Sturdza (coord.), *Familiiile boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică*, vol. II : *Boian-Buzescu*, Ed. Simetria, București, 2011, pp. 259-273.

⁶ Virgil DRĂGHICEANU, „Constantin Vodă Brâncoveanu”.

⁷ Ștefan ANDREESCU, „Neamul boierilor din Brâncoveni”, p. 249, în: Mihai Dim. Sturdza (coord.), *Familiiile boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică*, pp. 249-256.

Statuia Domniței Bălașa situată în curtea Bisericii „Domnița Bălașa” din București

marele vornic Preda Brâncoveanu, căsătorit cu nepoata lui Matei Basarab⁸, ucis la Târgoviște, în anul 1658, din porunca domnitorului Mihnea al III-lea Radu (1658-1659), și Papa Brâncoveanu, tatăl viitorului voievod, ucis la 1655, în fața caselor sale de la poalele actualului Deal al Mitropoliei, în timpul răscoalei dorobanților și seimenilor din București⁹. Acesta din urmă fusese căsătorit cu Stanca Cantacuzino, sora stolnicului Constantin Cantacuzino și a spătarului Mihai Cantacuzino¹⁰, care s-au îngrijit de creșterea și educația tânărului Constantin, după moartea tatălui și a bunicului acestuia, și i-au fost ulterior sfetnici, în prima parte a domniei.

Un aspect asupra căruia toți cronicarii și istoricii sunt de acord este acela că Vodă Brâncoveanu a fost cu siguranță cel mai bogat domnitor al Țării Românești. Această mare avere a fost agonisită de domnitor în parte, ca moștenire de la înaintașii săi, căci iată ce spune diaconul Paul de Alep, fiul și secretarul patriarhului Macarie al III-lea Za'im al Antiohiei în călătoria făcută de acesta în Țările Române, despre marele vornic Preda Brâncoveanu, bunicul domnitorului, la anul 1657: „Acest boier este foarte bogat și fără pereche în această (țară), cât și în orice altă țară. Se spune că are pe moștile sale douăsprezece mii de iepe de prăsilă și în fiecare dintre cele două sute de sate care îi aparțin, se află câte o herghelie. El are treizeci de mii de capete de oi [...] El are patru mii de capete de boi, o mie de bivoli, patru mii de porci și trei sute de șiruri de stupi, cu roiuri de albine fiecare șir, aducând mai mult de un butoi mare cu ceară și vreo sută de vedre de miere; fiecare vadră valorează un piastru și aceasta (ceară) este cumpărată și transportată de negustori în țara Turcului. În fiecare an acest boier trimite câte o mie de capete de boi la Istanbul cu slujitorii săi, spre a fi vândută cu zece mii de piaștri.

El are o mie cinci sute de familii de ȣigani robi și se spune că nimeni nu are avuții ca el, afară de mănăstirea Cozia, care are o mie de ȣigani. Ni s-a spus că ia de la fiecare familie, la sărbătoarea Sfântului Gheorghe, câte 6 dinari și la sărbătoarea Sfântului Dumitru încă pe atâta, ca haraci. Cei mai mulți din acești ȣigani sunt meseriași și se spune că această sumă de douăzeci de mii de dinari se varsă în toți anii în vistieria sa [...]”¹¹. De altfel, această înfloritoare situație materială se pare că l-a determinat pe Constantin Brâncoveanu să refuze inițial domnia, așa cum arăta ulterior secretarul său, Anton Maria del Chiaro: „Brâncoveanu îi refuză cu toată hotărârea și se rugă de a fi lăsat în pace, căci situația și veniturile sale îi permit să ducă o viață princiară, pe când splendorile domniei sunt vecinic supuse prăbușirii”¹².

Într-adevăr, domnia lui Constantin Brâncoveanu nu a fost nicidecum una ușoară. Conducător al unui stat mic, într-un context internațional marcat de mari schimbări, el „nu a dus o politică a sentimentelor sau a resentimentelor, ci una a realităților”¹³, pendulând între cele trei mari imperii aflate în vecinătatea Țării Românești: otoman, austriac și rus. Deși multă

⁸ Octav-George LECCA, *Familiile boierești române*, p. 143.

⁹ Ștefan ANDREESCU, „Neamul boierilor din Brâncoveni”, p. 255.

¹⁰ Octav-George LECCA, *Familiile boierești române*, p. 144.

¹¹ *Călători străini despre Țările române*, vol. VI, pp. 215-217, în: Ștefan ANDREESCU, „Neamul boierilor din Brâncoveni” p. 255.

¹² Anton MARIA DEL CHIARO, *Revoluțiile Valahiei*, studiu introductiv și note de Arhim. Mihail Stanciu și Acad. Gabriel Ștrempel, Ed. Basilica, București, 2012, p. 117.

¹³ Ștefan IONESCU, Panait I. PANAIT, *Constantin Vodă Brâncoveanu. Viața. Domnia. Epoca*, Editura Științifică, București, 1969, p. 265.

Voievodul Constantin Brâncoveanu

vreme această politică s-a dovedit a fi profitabilă, așa cum arată Dionisie Fotino: „sultanul [...] îi dăduse hatîșerif prin care îi întărea domnia pe viață. Împăratul Austriei îl crease principe și-i dăduse privilegii în-

Sabia Voievodului Constantin Brâncoveanu, aflată în patrimoniul Muzeului Municipiului București

semnate”¹⁴, aducându-i nu numai titluri domnitorului, ci și posibilitatea unei retrageri liniștite (la 23 mai 1713 Constantin Brâncoveanu obținuse din partea împăratului austriac indigenatul Transilvaniei, prin care i se permitea să cumpere moșii la nord de Carpați, cât și să se refugieze aici în cazul înlăturării sale din domnie¹⁵), în cele din urmă ea îl va incrimina în ochii tur-

cilor, ale căror bănuieli au fost mult sporite de opoziția internă, condusă, la început, de descendenții fostului domn Șerban Cantacuzino (1678-1688), cât și de Cantemirești ori Rusetesți, iar în a doua parte a domniei, chiar de către rudele sale, Cantacuzinii¹⁶.

În plan intern, domnia lui Constantin Brâncoveanu a fost una de mari realizări culturale și de prosperitate economică, datorată mai ales numeroșilor ani de pace, chiar dacă populația a trebuit să suporte o fiscalitate destul de împovărată. Astfel, este neîndoiește faptul că domnitorul Constantin Brâncoveanu și-a sporit cu mult averea în decursul domniei sale de peste un sfert de veac, așa cum consemnează cronicarul Radu Popescu: „[...] să bucura, să veselie, să lăția în domnie, în avuțiile ce strângea de la țară, care alt domn n-au strânsu, nici nu s-au îmbogățit ca el de cându iaste începutul țării, și altă grijă nu avea numai să se primble pă la sate, pă la vânaturi, pă la vii, pă vremea culesului viilor”¹⁷.

Un alt aspect al domniei brâncovenești îl reprezintă politica matrimonială a marelui voievod, care s-a îngrijit ca toți cei unsprezece copii ai săi (patru băieți: Constantin, Ștefan, Radu și Matei, și șapte fete: Stanca, Maria, Ilinca, Safta, Ancuța, Bălașa și Smaranda¹⁸) să se căsătorească în familii vrednice de rangul lor, și a căror prietenie ar fi consolidat poziția sa pe tronul Țării Românești. Astfel, două dintre fetele sale au fost măritate cu fii de domni — una

¹⁴ Dionisie FOTINO, *Istoria generală a Daciei*, p. 283 (Constantin Brâncoveanu a fost declarat principe al Sfântului Imperiu la 30 ianuarie 1695, cf. Paul CERNOVODEANU, „Epoca lui Constantin Brâncoveanu”, p. 261; potrivit lui Octav-George LECCA, *Familiiile boierești române*, p. 144, el ar fi fost numit mai apoi și cneaz de către țarul Petru I cel Mare al Rusiei, cât și Alteță Serenissimă a Republicii venețiene).

¹⁵ Ștefan IONESCU, Panait I. PANAIT, *Constantin Vodă Brâncoveanu*, p. 268.

¹⁶ Paul CERNOVODEANU, „Epoca lui Constantin Brâncoveanu”, p. 251.

¹⁷ Radu POPESCU, *Istoriile domnilor Țării Românești*, p. 237.

¹⁸ Ștefan IONESCU, Panait I. PANAIT, *Constantin Vodă Brâncoveanu*, p. 160.

dintre ele, Maria, soția lui Constantin Duca, ajungând chiar doamnă a Moldovei¹⁹, ceilalți copii cu membri ai marilor familii boierești din cele două Țări Românești, precum Kretzulescu, Rosetti, Băleanu, Greceanu ori Balș, iar cele două fete, anume Ilinca și Bălașa, cu reprezentanți ai aristocrației grecești constantinopolitane, care jucau un rol cheie în politica Imperiului Otoman. Cea dintâi, Ilinca, l-a primit drept soț, la anul 1697, pe Scarlat sau Scarlatache († 1699)²⁰, fiul lui Alexandru Mavrocordat, numit „Exaporitul”, marele dragoman al Porții otomane și artizanul păcii de la Karlowitz, ai cărui frați, Nicolae și Ioan, vor fi primii domnitori fanarioți ai Țării Românești, și a căror familie se înrudea, pe linie maternă, cu vechea dinastie a Mușatinilor din Moldova²¹.

Domnița Bălașa, cea de-a șasea fiică a Sfântului Voievod Constantin Brâncoveanu, s-a căsătorit, în anul 1708, cu Manolache sau Manuil Rangabe²² († 1747), fiul lui Andronic, hartofilax al Patriarhiei de Constantinopol²³, și al Elenei, fiica domnitorului moldovean Antonie Ruset, numit și *Lambrino*, deoarece era născut în preajma sărbătorii Sfintelor Paști²⁴. Această a doua numire a sa a dus la asocierea lui cu familia Lambrino din Moldova²⁵, fapt ce nu constituie decât o confuzie de nume²⁶, sporită de faptul că viitorul soț al Domniței Bălașa trăise mai înainte în Moldova, ceea ce îl determină pe academicianul Dan Berindei să afirme următoarele: „Trecut din Moldova în Țara Românească, el anunța într-un fel noua eră fanariotă”²⁷.

Nunta Domniței Bălașa cu Manolache Rangabe a avut loc între 26 și 31 octombrie, naș fiind oficial patriarhul Ierusalimului, Hrisant Notarra, care, neputând ajunge, l-a delegat pe stolnicul Constantin Cantacuzino, iar slujba fiind oficiată de către patriarhul Gherasim al Alexandriei, așa cum arată logofătul Radu Greceanu în *Viața lui Constandin Vodă Brâncoveanu*: „[...] au început nunta la octombrie 26 zile și la octombrie 31 zile s-au sfârșit, cununându-i cinstitul și prea înțeleptul boiaru Constantin Cantacuzino biv vel stolnic, însă epitrop fiind pus despre partea prea sfințitului părintelui Patriarhului Ierusalimului chir Hrisant, carele întâmplându-se Sfinției-Sale a merge la Sfântul Mormânt la Ierusalim, așa Sfinția-Sa au socotit, fiind în mare prieteșug cu pomenitul cinstitul boiaru, de l-au rugat și l-au pofțit prin scrisoare ca despre partea Sfinției-Sale, cum s-au zis, să cunune [...] Și așa cu mare cinste și pompă i-au cununat, fiind multă adunare la această nuntă, atât de boierii țării cât și de altă prostime și cliros bisericesc, arhieriei i proci”²⁸.

Iată cum s-a desfășurat această nuntă domnească, potrivit descrierii cronicarilor vremii: „trei zile în șir, din zori și până în seară, cântă muzicele lângă ietacul miresei. Pe strade defilează caravanele cu daruri: berbeci, miei, căprioare, găine, curcani, găște, vin, plăcinte, fructe pe tipsii «de poame». În Sâmbăta din ajunul solemnității, călțunarul vine de la ginere, aducând podoaba de cap pentru mireasă, inelul, salba, «călțunii» cu mărgăritare și smaragduri.

¹⁹ Octav-George LECCA, *Familiiile boierești române*, p. 145.

²⁰ Virgil DRĂGHICEANU, „Constantin Vodă Brâncoveanu”, p. 260.

²¹ Mihai ȚIPĂU, *Domnii fanarioți în Țările Române (1711-1821). Mică enciclopedie*, Ed. Omonia, București, 2008, p. 121.

²² În *Istoria Bucureștilor*, p. 128, Nicolae Iorga îl numește pe acesta Vlasto, fără a arăta sursa pe care se bazează.

²³ Emil VIRTOSU, „Domnița Bălașa”, p. 284.

²⁴ Emanoil HAGI-MOSCO, *București. Amintirile unui oraș. Ziduri vechi. Ființe dispărute*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1995, p. 66.

²⁵ V. Octav-George LECCA, *Familiiile boierești române*, p. 626.

²⁶ Emil VIRTOSU, „Domnița Bălașa”, p. 284.

²⁷ Dan BERINDEI, „Urmașii lui Constantin Brâncoveanu și locul lor în societatea românească. Genealogie și istorie”, p. 280.

²⁸ Radu VEL LOGOFĂT GRECEANU, „Viața lui Constandin Vodă Brâncoveanu”, ed. Ștefan Grecianu, București, 1906, p. 315, în: Emanoil HAGI-MOSCO, *București. Amintirile unui oraș.*, p. 66.

Trece mirele ducându-se la cumătru, cu daruri de blăni și covoare. Seimenii, în haine de postav roșu, duc în mâini crengi de brad, pe podurile împodobite și ele cu brad. Alaiul domnesc înaintează spre biserica Domnului. Și pe urmă, după această Duminică strălucitoare, ginerele lui Vodă apare în vileag, cu calul dăruit de socru: șeaua și scările sunt de argint greu, «cu paloș, cu buzdugan»²⁹.

2. Exilul

Viața liniștită a noii perechi domnești nu a fost însă de durată, căci începând cu anul 1712, după încheierea păcii cu Rusia, Imperiul Otoman s-a bucurat de o perioadă de pace, ceea ce a dus la înăsprirea controlului Porții asupra Țărilor Românești, mai ales după numirea marelui vizir Gin Ali Pașa, ginerele sultanului Ahmed al III-lea, adept al unei politici agresive și revanșarde³⁰. Astfel, dacă la Iași se instalase deja un domnitor fanariot, în persoana lui Nicolae Mavrocordat, la București existau deja numeroase voci, grupate în jurul partidei Cantacuzinilor, care îl reclamau pe voievodul Constantin Brâncoveanu Sublimei Porți, sub diferite acuzații, a căror listă este redată de secretarul domnitorului, del Chiaro³¹. Motivația complotului urzit de către Cantacuzini, mai exact de către stol-

Detaliu din marea panoramă a Constantinopolului fotografiată dintr-un minaret al Moscheii Suleymnye, peste Cornul de aur

nicul Constantin și fratele său, spătarul Mihai, este ilustrată concludent de istoricul Virgil Drăghiceanu: „Cronicile au surprins bine caracterul labililor Cantacuzini, veșnic agitați și nemulțumiți de domni, gata să-l «ficlească» și pe nepotul lor. Ei au adoptat o nouă poziție, deoarece și-au dat seama că domnul avea o personalitate care, cu înțelepciune și abilitate, le scăpase de sub control și răsturnase rolurile, începând să-i domine. Apoi, fiul major al stolnicului, Ștefan, vărul Brâncoveanului, crescuse și era prevăzut de familie, ca vlăstarul ei direct să devină domn»³².

Ocazia de a-l prinde pe *Altın Bey* („prințul aurului”, așa cum îl numeau turcii pe Constantin Brâncoveanu³³) nu va întârzia să apară, Domnița Bălașa și soțul ei, Manolache Lambrino, aflându-se din nefericire și, bineînțeles, fără voia lor, în prim-planul acestui complot. Astfel, atunci când, la anul 1714, domnitorul a hotărât să-și însoare cel de-al treilea fiu, Radu, cu fata fostului domnitor al Moldovei, Antioh Cantemir, care mai înainte fusese el însuși pețitor la curtea sa³⁴, marele vizir s-a arătat binevoitor, deoarece, potrivit lui del Chiaro: „[...] știa că

²⁹ Virgil DRĂGHICEANU, „Constantin Vodă Brâncoveanu”, p. 263.

³⁰ Paul CERNOVODEANU, „Epoca lui Constantin Brâncoveanu”, p. 265.

³¹ Anton MARIA DEL CHIARO, *Revoluțiile Valahiei*, pp. 128-129.

³² Virgil DRĂGHICEANU, „Constantin Vodă Brâncoveanu”, p. 269.

³³ Constantin GANE, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, vol. I: *Tragedia Brâncovenilor*, Editura Universitas, Chișinău, p. 348.

³⁴ Paul CERNOVODEANU, „Epoca lui Constantin Brâncoveanu”, p. 255.

Brâncoveanu trimise la Constantinopol pe una dintre fiicele sale cu soțul ei (Bălașa cu Manolache, *n.r.*) să aducă în Valahia pe Doamna sa (a lui Radu, *n.r.*) și pentru a nu pierde timpul, luase toate măsurile ca cel însărcinat cu detronarea — capugiul — să ajungă la București în Săptămâna Sfântă, când creștinii sunt ocupați cu slujbele bisericești”³⁵.

Deși, după cum consemnează cronicarii și relatează legenda, Brâncoveanu fusese avertizat în repetate rânduri, fie prin scrisoarea unui medic grec din Constantinopol³⁶, fie prin vedenia avută pe patul de moarte de către fiica sa, Stanca³⁷, fie printr-un semn rău prevestitor³⁸ de apropierea primejdiei, de această dată el nu a bănuț nimic. Astfel, sosirea la curte a capugiului Mustafa Aga, aparent în trecere spre Hotin, în data de 24 martie 1714, nu i-a

Scena martiriului Sfântului Voievod Constantin Brâncoveanu împreună cu cei patru fii ai săi: Constantin, Ștefan, Radu, Matei și sfetnicul Ianache

părut suspectă domnitorului, care nu va reuși să reacționeze când a fost declarat mazil de către acesta, a doua zi³⁹. În același timp, potrivit lui Dionisie Fotino: „Cantacuzineștii toată noaptea au umblat adunând bani, pentru ca să cumpere pe imbrohor și pe capugibașa spre a-i face să dea domnia spătarului Ștefan Cantacuzino, fiul stolnicului Constantin”⁴⁰, iar ulterior și-au trimis două rude la Constantinopol, cu pâri și daruri către marele vizir, pentru a se asigura că acesta nu se va arăta îngăduitor cu fostul domn⁴¹. Nici Cantacuzinii nu vor cunoaște o soartă mai

Sfântul Voievod Constantin Brâncoveanu împreună cu cei patru fii ai săi: Constantin, Ștefan, Radu, Matei și sfetnicul Ianache

³⁵ Anton MARIA DEL CHIARO, *Revoluțiile Valahiei*, p. 130.

³⁶ Ștefan IONESCU, Panait I. PANAIT, *Constantin Vodă Brâncoveanu*, p. 279.

³⁷ Virgil DRĂGHICEANU, „Constantin Vodă Brâncoveanu”, p. 261.

³⁸ Anton MARIA DEL CHIARO, *Revoluțiile Valahiei*, pp. 131-132.

³⁹ Ștefan IONESCU, Panait I. PANAIT, *Constantin Vodă Brâncoveanu*, p. 280.

⁴⁰ Dionisie FOTINO, *Istoria generală a Daciei*, p. 285.

⁴¹ Paul CERNOVODEANU, „Epoca lui Constantin Brâncoveanu”, p. 266.

bună decât aceea a lui Brâncoveanu, cuvintele domnitorului din momentul plecării spre Constantinopol, adresate vărului său, Ștefan Cantacuzino, dovedindu-se profetice: „Finule Ștefan, dacă aceste nenorociri sunt de la Dumnezeu pentru păcatele mele, facă-se voia Lui. Dacă însă sunt fructul răutății omenești, pentru pieirea mea, Dumnezeu să ierte pe dușmanii mei, dar păzească-se de mâna teribilă și răsbunătoare a judecății divine”⁴².

Domnitorul Constantin Brâncoveanu, însoțit de soția sa, de cei patru fii, de nora sa Anica, soția lui Constantin, alături de nepot, care avea același nume, de patru gineri și de clucerul Ianache Văcărescu⁴³, a luat drumul exilului în Vinerea Mare a anului 1714⁴⁴. Între timp, fiica sa, Bălașa, aflată la Constantinopol alături de soțul ei, a aflat în modul cel mai crud de detronarea tatălui ei, după cum relatează Constantin Gane: „În ziua aceea de Paști, merse domnița la biserica Patriarhiei să asculte liturghia și când, la ora prânzului, se întoarse acasă, găsi odăile ei pline de turci ce-i luară toată averea, obiecte, bijuterii, bani, ridicând-o la urmă și pe ea pentru a o închide la Ceaș Emini, temnița femeilor⁴⁵. Pe soțul ei îl duseră la Bașbachî Culi, închisoarea «debitorilor» sultanului. Dintr-un raport al lui Fleischmann (ambasadorul Austriei la Constantinopol, *n.r.*) către consiliul de război austriac aflăm că biata domniță Bălașa a mâncat și bătaie, mai multe zile în șir, pentru a mărturisi ce avere o mai fi ascuns, și că s-a găsit astfel la ea 100 de pungi de galbeni și juvaere în valoare de 30.000 de taleri”⁴⁶.

După martiriul Sfântului Voievod Constantin Brâncoveanu, a fiilor acestuia și a clucerului Ianache Văcărescu, petrecut la data de 15 august 1714, Domnița Bălașa, împreună cu mama sa, Doamna Maria, și cu ceilalți supraviețuitori ai tragediei Brâncovenilor, au rămas în închisoare până în luna martie a anului următor⁴⁷, fiind chiar, la un moment dat, declarate roabe ale seraiului⁴⁸, deoarece turcii sperau că vor mai obține alte averi de la acestea. În cele din urmă, împrumutând 50.000 taleri, cu 30% dobândă, de pe piața constantinopolitană, Doamna Maria a reușit să obțină din partea sultanului libertatea ei și a rudelor sale. Însă intrigile Cantacuzinilor i-au urmărit din nou, aceștia oferind 40.000 taleri marelui vizir⁴⁹, în vederea exilării acestora⁵⁰.

⁴² ANTON MARIA DEL CHIARO, *Revoluțiile Valahiei*, p. 136.

⁴³ Ștefan IONESCU, Panait I. PANAIT, *Constantin Vodă Brâncoveanu*, p. 284.

⁴⁴ Virgil DRĂGHICEANU, „Constantin Vodă Brâncoveanu”, p. 261.

⁴⁵ Potrivit lui Virgil DRĂGHICEANU, „Constantin Vodă Brâncoveanu”, p. 262, Domnița Bălașa ar fi fost închisă împreună cu tatăl și cu întreaga ei familie la închisoarea celor șapte Turnuri (Yedikule), femeile în partea de sus iar bărbații în cea de jos.

⁴⁶ Constantin GANE, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, p. 354, cf. ANTON MARIA DEL CHIARO, *Revoluțiile Valahiei*, pp. 136-137.

⁴⁷ Ștefan IONESCU, Panait I. PANAIT, *Constantin Vodă Brâncoveanu*, p. 292.

⁴⁸ Constantin GANE, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, p. 355.

⁴⁹ Gheorghe ȘINCAI, *Cronica românilor*, vol. III, ed. Florea Fugariu, Ed. Minerva, București, 1978, p. 217.

⁵⁰ Chestiunea exilului Doamnei Maria și al celorlalți supraviețuitori din familia Brâncoveanu nu este pe deplin lămurită: unele surse (cf. Ștefan IONESCU, Panait I. PANAIT, *Constantin Vodă Brâncoveanu*, p. 292) susțin că aceștia ar fi fost exilați la Kutaisi, pe malul răsăritean al Mării Negre, în regiunea Georgiei actuale, în timp ce altele (cf. DIONISIE FOTINO, *Istoria generală a Daciei*, p. 287, preluat de Paul CERNOVODEANU, „Epoca lui Constantin Brâncoveanu”, p. 266) arată că ar fi fost exilați la Kiutaea (actuala localitate Kütahia), în vestul Turciei asiatice, aproape de Marea Egee. Gheorghe Șincai susține, în mod eronat (v. *Cronica românilor*, p. 231), că ar fi fost exilați la Candia, în Creta.

3. Revenirea în țară

Abia după depunerea și executarea, la Constantinopol, a domnitorului Ștefan Cantacuzino (1714-1716) și a tatălui acestuia, stolnicul Constantin, la 27 mai 1716⁵¹, și după moartea marelui vizir Gin Ali Pașa în bătălia de la Petrovaradin (1717)⁵², supraviețuitorii tragediei Brâncovenilor, printre care se număra și Domnița Bălașa, au putut să se întoarcă în țară. Revenirea lor a fost la acel moment chiar dorită de Poarta otomană, din cauza situației politice instabile din Țara Românească, unde, după capturarea domnitorului Nicolae Mavrocordat de către austrieci, numeroși reprezentanți ai boierimii au dorit să așeze țara sub suzeranitatea imperialilor⁵³. Astfel, prezența Doamnei Maria și a celorlalți urmași ai Sfântului Voievod Constantin Brâncoveanu urma să întărească loialitatea țării față de noul domnitor numit de turci, Ioan Mavrocordat (1716-1719), fostul mare dragoman al Porții și cumnatul Domniței Bălașa⁵⁴, care s-a implicat personal în eliberarea rudelor sale prin alianță, așa cum arată Dionisie Fotino: „El a mijlocit la Poartă ca să dea și itlac-firman, adică carte de grațiere doamnei lui Constantin Vodă Brâncoveanu, care eliberându-se din exilul de la Kiutaea, s-a întors în țară și a intrat în stăpânirea averilor sale nemișcătoare”⁵⁵. De altfel, se pare că și domnitorul Nicolae Mavrocordat mijlocise mai înainte pentru eliberarea Brâncovenilor, așa cum arată cronicarul Radu Popescu: „leșisă atunci din surgun doamna și ginerii lui Constandin-vodă, pre carele nevoindu-să de-i scosesă Nicolae-vodă și au purces și ei cu Ioan-vodă spre țară și au venit”⁵⁶, afirmație întărită de comportamentul său ulterior față de aceștia.

Din cei unsprezece copii ai domnitorului Constantin Brâncoveanu mai supraviețuiau la momentul întoarcerii în țară numai cinci fete (fiii fuseseră uciși alături de tatăl lor la Constantinopol, în data de 15 august 1714, iar două fete, Maria și Stanca, muriseră mai înainte)⁵⁷, cărora Doamna Maria le-a oferit jumătate din averea fostului domnitor, mai ales dintre moșiile care nu fuseseră confiscate de turci, cât și unele sume de bani păstrate la Viena ori Veneția, în timp ce cealaltă jumătate a păstrat-o în grija sa, pentru a o lăsa moștenire mai târziu nepotului ei, Constantin, continuatorul neamului Brâncovenilor⁵⁸. Această împărțire a averii fostului domnitor s-a făcut printr-un act de partaj, alcătuit și ratificat la anul 1717, în prezența domnitorului Ioan Mavrocordat, a mitropolitului Mitrofan al Ungrovlahiei și a patriarhului Hrisant Notarra al Ierusalimului⁵⁹.

Domnița Bălașa și soțul ei, Manolache Rangabe, vor cunoaște în cele din urmă o viață mai liniștită sub domnia lui Ioan Mavrocordat și, mai apoi, în timpul celei de-a doua domnii din

⁵¹ Paul CERNOVODEANU, „Epoca lui Constantin Brâncoveanu”, p. 268.

⁵² Virgil DRĂGHICEANU, „Constantin Vodă Brâncoveanu”, p. 262.

⁵³ Constantin BĂLAN, „Domniile fanariote în Țara Românească și Moldova”, p. 447: în: *Istoria Românilor*, vol. VI: *Românii între Europa clasică și Europa Luminilor (1711-1821)*, (coord. Paul Cernovodeanu, Nicolae Edroiu), Editura Enciclopedică, București, 2002, pp. 442-500.

⁵⁴ Mihai ȚIPĂU, *Domnii fanarioți în Țările Române (1711-1821). Mică enciclopedie*, p. 121.

⁵⁵ Dionisie FOTINO, *Istoria generală a Daciei*, p. 293.

⁵⁶ Radu POPESCU, *Istoriile domnilor Țării Rumânești*, p. 268; v. și GHEORGHE ȘINCAI, *Cronica românilor*, p. 231.

⁵⁷ Dan BERINDEI, „Urmașii lui Constantin Brâncoveanu și locul lor în societatea românească. Genealogie și istorie”, p. 280.

⁵⁸ Dionisie Fotino susține (v. *Istoria generală a Daciei*, p. 293) că Doamna Maria ar fi lăsat fetelor sale doar averea mișcătoare, în timp ce nepotului Constantin i-ar fi oferit întreaga avere nemișcătoare, afirmație neconfirmată de documente.

⁵⁹ Dan BERINDEI, „Urmașii lui Constantin Brâncoveanu și locul lor în societatea românească. Genealogie și istorie”, p. 281.

Țara Românească a fratelui acestuia, Nicolae, cea mai lungă din istoria stăpânirilor fanariote (1719-1730)⁶⁰. Astfel, Manolache va primi demnitățile de mare clucer, mare paharnic și din nou mare clucer⁶¹, cât și aceea de mare ispravnic la ridicarea Mănăstirii Văcărești (1716-1722)⁶² și va fi scutit de către Ioan Mavrocordat de la plata dărilor⁶³. După un scurt exil la Brașov, în anul 1731 Manolache era numit mare logofăt și ispravnic al Scaunului Bucureștilor⁶⁴, iar între 1734-1735 și iar în 1741 a deținut cea mai înaltă demnitate în stat, după domnitor, anume cea de mare ban al Craiovei⁶⁵. Odată retras din această demnitate, el va ctitori, împreună cu soția sa, la anul 1744, primul lăcaș de cult de pe locul actualei biserici Domnița Bălașa, cu hramul Botezul Domnului, despre care vom vorbi în cele ce urmează.

Fostul mare ban Manolache Lambrino s-a săvârșit din viața aceasta la anul 1745, ultima însemnare care îl mai afla în viață fiind făcută la 30 mai 1745, când înzestra biserica ridicată de el și soția sa, pe terenurile casei lor, cu moșia Săcuieni din județul Ilfov, care ulterior, în amintirea lui, s-a numit Manolache sau Moara Banului. Din această însemnare reiese că fostul mare ban era suferind, starea sa fiind una destul de gravă: „Fiindu-mi mâna dreaptă prinsă de boala podagrii, și neputându-mă iscălii nici pe mine, nici pe preaiubita mea soție, și temându-mă de moarte, am pus de ne-a iscălit Sandu logofețelul nostru, cu mâna lui, și noi ne-am pus pecetea noastră amândurora”⁶⁶. Murind la două săptămâni după aceasta, ginerele lui Constantin Brâncoveanu a fost înmormântat alături de acesta, în biserica Sfântul Gheorghe-Nou din București, de către soția sa, care i-a așezat la căpătâi o candelă purtând următoarea inscripție: „Această candelă, ce s-au dat la Sfeti Gheorghe-cel-Nou, luminează unde odihnesc oasele robului lui Dumnezeu Manolache Lambrino, ce au fost mare ban, și iaste făcută de soția dumisale, măriia sa Domnița Bălașa, care și măriia sa nădăduiește în Domnul, iarăși aicea să i se odihnească oasele. Septembrie 15 dni, leat 7254”⁶⁷.

La rândul ei, Domnița Bălașa va trece la cele veșnice în anul 1754, între lunile mai și septembrie, pe când fiica Sfântului Voievod Constantin Brâncoveanu nu avea mai mult de 60 ani. Sfârșitul ei a fost unul rapid și neașteptat, așa cum se arată într-un document al vremii, referitor la situația ctitoriei sale: „Cuprinzând-o grabnică moarte, n-au apucat a le adeveri prin diată”⁶⁸. În ciuda dorinței exprimate limpede în inscripția de pe candela aflată la mormântul soțului ei, fostul mare ban Manolache Lambrino, Domnița Bălașa nu a fost înmormântată la biserica Sfântul Gheorghe-Nou, ci în propria-i ctitorie, ce-i va purta numele peste veacuri, ridicată la anul 1751.

⁶⁰ Mihai ȚIPĂU, *Domnii fanarioți în Țările Române (1711-1821)*. Mică enciclopedie, p. 134.

⁶¹ Emanoil HAGI-MOSCO, *București. Amintirile unui oraș*, p. 67.

⁶² Emil VÎRTOSU, Ion VÎRTOSU (ed.), *O sută de ani dela înființarea Așezămintelor Brâncovenești (1838-1938). Documente pentru istoria bisericii, școalei și azilului Domnița Bălașa, precum și a Spitalului Brâncovenesc*, București, 1938, p. VII.

⁶³ V. Emil VÎRTOSU, Ion VÎRTOSU (ed.), *O sută de ani dela înființarea Așezămintelor Brâncovenești (1838-1938)*, pp. 13-15.

⁶⁴ V. Emil VÎRTOSU, Ion VÎRTOSU (ed.), *O sută de ani dela înființarea Așezămintelor Brâncovenești (1838-1938)*, p. VII.

⁶⁵ Emanoil HAGI-MOSCO, *București. Amintirile unui oraș*, p. 67.

⁶⁶ Emil VÎRTOSU, „Domnița Bălașa”, p. 285.

⁶⁷ Emil VÎRTOSU, Ion VÎRTOSU (ed.), *O sută de ani dela înființarea Așezămintelor Brâncovenești (1838-1938)*, pp. IX-X.

⁶⁸ Emil VÎRTOSU, „Domnița Bălașa”, p. 286.

Pe lespede așezată deasupra mormântului ei, datată greșit 2 septembrie 1752, aceasta fiind cel mai probabil data așezării⁶⁹, sunt săpate următoarele stihuri:

Domnița ce-a răposat
Supt piatra aceasta s-au îngropat.
Bălașa a fost numită,
Cu neam mare împodobită,
Lui Manolache gătită [...]
Dumnezeu s-o odihnească,
Cu dreptii să locuiască!⁷⁰

Scena Întristării

Ulterior, la anul 1992, în curtea bisericii a fost translatat, cu aportul tehnic al inginerului Eugeniu Iordăchescu⁷¹, un monument reprezentând-o pe Domnița Bălașa, proiectat la sfârșitul secolului al XIX-lea de către sculptorul Karl Storck (1826-1887)⁷² și realizat ulterior de către fiul acestuia, Carol Storck (1854-1926), și de un discipol de la Școala de Belle-Arte, Carl Teutsch⁷³, la anul 1881⁷⁴. Executată la indicațiile istoricului Bogdan Petriceicu-Hașdeu, statuia

⁶⁹ Emil VÎRTOSU, „Domnița Bălașa”, p. 285.

⁷⁰ Emil VÎRTOSU, Ion VÎRTOSU (ed.), *O sută de ani dela înființarea Așezămintelor Brâncovenesti (1838-1938)*, p. XI.

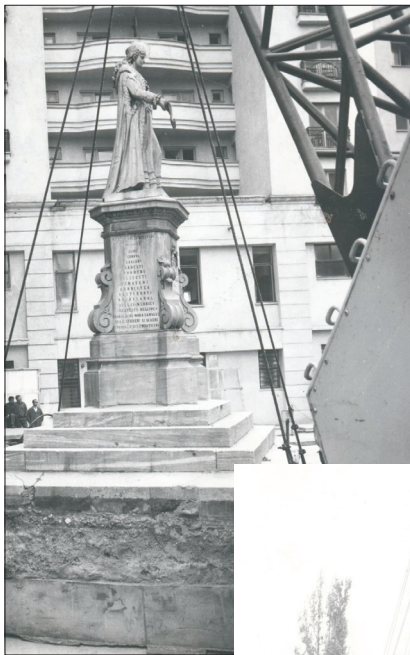
⁷¹ Lucia STOICA, Neculai IONESCU-GHINEA (coord.), *Enciclopedia lăcașurilor de cult din București*, vol. I, Ed. Universală, București, 2006, p. 407.

⁷² Sculptor român de origine germană, stabilit la București în anul 1849, cu activitate în domeniul sculpturii statuare, portretistice și decorativ monumentale (*Dicționar Enciclopedic Român*, vol. IV: Q-Z, Editura Politică, București, 1966, p. 519).

⁷³ Victoria DRAGU DIMITRIU, *Povești cu statui și fântâni din București*, Ed. Vremea, București, 2010, p. 27.

⁷⁴ Gheorghe PARUSI, *Cronologia Bucureștilor 20 septembrie 1459-31 decembrie 1989. Zilele, faptele, oamenii Capitalei de-a lungul a 530 de ani*, Ed. Compania, București, 2007, p. 352.

din marmură de Carrara, având gravate pe soclul de piatră numele moșilor donate de Domnița bisericii⁷⁵, o înfățișează pe fiica domnitorului Constantin Brâncoveanu în postura de ctitoră, ținând actul de danie al bisericii în mâna dreaptă, și având următoarea înfățișare:

Aspecte din timpul
translării statuii
Domniței Bălașa

„buclele revărsate de sub un acoperământ grațios, poate un ișlic de sobol împodobit cu surguciul de diamante și panaș de pene fine, cum numai femeile de neam domnesc aveau dreptul să poarte. E îmbrăcată cu o haină croită din belșug, fără mâneci, garnisită cu guler lat, de blană, larg deschisă, lăsând să se vadă rochia cu decolteul și poalele marcate de volane dantelate, cu mâneci lungi, încheiate și ele cu manșete din dantelă. Principesa poartă în jurul gâtului trei șiruri de mărgăritare și o cruce mare. Două paftale rotunde îi închid brâul, o fundă înnodată din panglici încrucișate, cu alte două paftale mai mici, îi împodobește fusta”⁷⁶.

Statuia Domniței, ce se aflase inițial în centrul parcului Așezămintelor Brâncovenești, a ajuns, după demolarea acestora, în anul 1984,

la 2 metri de zidul blocului ridicat pentru a masca biserica. La cererea parohului din acea vreme, părintele Mihail Marinescu, viceprimarul Bucureștiului, Nicolae Iordache, a aprobat ca statuia să fie mutată în fața sfântului lăcaș, la 20 metri de poziția sa inițială. Un fapt inedit, potrivit mărturiei inginerului Eugeniu Iordăchescu, îl constituie depunerea, sub soclul statuii, a unei scrisori, redactate de preoții Mihail Marinescu și Pavel Zuzu, în care era prezentată situația din țară la acea oră, document nedezgropat până în prezent⁷⁷.

În pofida vieții sale presărate cu amare încercări, Domnița Bălașa și-a aflat un sfârșit mult prea timpuriu și o posteritate binemeritată, deoarece „n-a greșit, când și-a dat totul: odihna, evlavie și banul, pentru biserica ce avea să-i poarte numele prin veacuri!”⁷⁸.

⁷⁵ Radu OLTEANU, *Bucureștii în date, întâmplări și ilustrații*, Ed. Paideia, București, 2010, p. 166.

⁷⁶ Victoria DRAGU DIMITRIU, *Povești cu statui și fântâni din București*, p. 28.

⁷⁷ Eugeniu IORDĂCHESCU, *Un salvator al monumentelor de arhitectură*, Ed. Speteanu, București, 2011, p. 262.

⁷⁸ Emil VIRTOSU, Ion VIRTOSU (ed.), *O sută de ani dela înființarea Așezămintelor Brâncovenești (1838-1938)*, p. XVI.